

Наталія Володимирівна ЛАГОДІЄНКО

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і оподаткування,
Миколаївський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0003-3528-0519
E-mail: lagodienko@mnaeu.edu.ua

Віталій Вікторович КУЗЬОМА

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування,
Миколаївський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-6763-2120
E-mail: kuzyoma@mnaeu.edu.ua

Ірина Вікторівна КРУПІЦА

кандидат економічних наук, доцент кафедри туристичного бізнесу і рекреації,
Одеська національна академія харчових технологій

ОЦІНКА СОЦІАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Лагодієнко, Н. В. Оцінка соціальної складової сталого розвитку аграрного виробництва [Текст] / Наталія Володимирівна Лагодієнко, Віталій Вікторович Кузьома, Ірина Вікторівна Крупіца // Український журнал прикладної економіки. – 2019. – Том 4. – № 3. – С. 330–349. – ISSN 2415-8453.

Анотація

***Вступ.** Сталий розвиток аграрного виробництва в Україні передбачає врахування соціальних, економічних і екологічних аспектів, що реалізується у множині конкретних напрямів і заходів.*

***Мета** дослідження полягає в оцінці соціальної ефективності сталого розвитку аграрного виробництва в умовах відкритості національної економіки.*

***Результати.** Проаналізовано динаміку показника частки витрат домогосподарств України на продукти харчування, безалкогольні й алкогольні напої, тютюнові вироби в структурі їх сукупних витрат, яка підтверджує бідність українського населення. Розглянуто питому вагу витрат домогосподарств України на алкогольні й тютюнові вироби. Надано аналіз частки витрат на алкогольні напої й тютюнові вироби в структурі сукупних витрат домогосподарств за децильними групами в залежності від розміру середньогрошових еквівалентних загальних доходів у 2016-2018 рр. Представлено результати аналізу споживання м'яса та м'ясопродуктів, молока й молочних продуктів, плодів, ягід і винограду (без переробки на вино) на 1 особу серед населення з 2000 по 2018 рік. Визначені тенденції щодо зростання споживання досліджуваних груп продуктів, крім молока й молочних продуктів. Розглянуто різницю між пошуковим і нормативним типами прогнозів. Розраховані зазначені прогнози для розглянутих груп продуктів. Визначено неспроможність досягнення цільових значень споживання в запланованому проміжку часу.*

Розглянуто динаміку індексу споживчих цін на продукти харчування й безалкогольні напої в окремих країнах ЄС і США – визначено нисхідні тенденції. Надано причини галопуючого зростання продовольчих цін в Україні.

Проаналізовано динаміку сільського й міського населення в Україні. Здійснено аналіз динаміки середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності. Надано результати аналізу автомобільних доріг України з твердим покриттям за категоріями.

Розглянута обсяг перевезення пасажирів автобусним транспортом. Представлено результати аналізу обладнання житла сільських домогосподарств водопроводом, каналізацію й сучасним санітарно-гігієнічним вузлом. Наведено результати аналізу недоотримання сільськими та міськими мешканцями окремих видів медичної допомоги (депривацій).

Висновки. Динаміка показника частки витрат домогосподарств України на продукти харчування, безалкогольні й алкогольні напої, тютюнові вироби в структурі їх сукупних витрат підтверджує бідність українського населення. Має місце низька споживча культура населення України. Структура витрат споживання пояснюються значним рівнем диференціації доходів різних верств населення. Динаміка сільського й міського населення в Україні підтверджує стале скорочення сільських мешканців. Визначено головні причини скорочення чисельності жителів сільських територій. Доведено незадовільний рівень соціальної складової сталого розвитку аграрного виробництва в Україні.

Ключові слова: аграрне виробництво, сталий розвиток, соціальна інфраструктура, сільські території, продовольча безпека, соціальна складова сталого розвитку, соціальна ефективність.

Nataliya LAGODIENKO

PhD in Economic, Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Mykolaiv National Agrarian University

Vitaliy KOZYOMA

PhD in Economic, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting
and Taxation, Mykolaiv National Agrarian University

Iryna V. KRUPITSA

PhD in Economic, Associate Professor of the Department of Tourism Business and Recreation
of Odessa National Academy of Food Technologies

ASSESSMENT OF SOCIAL EFFICIENCY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION

Abstract

Introduction. Sustainable development of agricultural production in Ukraine involves taking into account social, economic and environmental aspects, which is implemented in many specific directions and measures.

The purpose of the study is to assess the social effectiveness of sustainable development of agricultural production in the conditions of the national economy openness.

Results. The dynamic of the share of Ukrainian households expenditures on food, non-alcoholic and alcoholic beverages, and tobacco products in the structure of their total expenditures is analyzed. The expenditure share of Ukrainian households on alcohol and tobacco is considered. The analysis of the expenditure share on alcoholic beverages and tobacco in the structure of total household expenditures by age groups, depending on the size of average cash equivalent total income in 2016-2018 has been done. The results of the consumption analysis of meat and meat products, milk and dairy products, fruits, berries and grapes (without wine processing) for 1 person in the population from 2000 to 2018 are presented. The trends of rising consumption in studied groups of products other than milk and milk products has been identified. The difference between search and regulatory types of forecasts is considered. These forecasts are calculated to consider product groups. The inability to reach the target consumption values within the planned period of time is determined.

The dynamics of the Consumer Price Index for food and non-alcoholic beverages in individual EU countries and USA are examined and downward trends are identified. The reasons for the

---

galloping rise in food prices in Ukraine are given. The dynamics of rural and urban population in Ukraine is analyzed. The dynamics of the average monthly wage by types of economic activity is analyzed. The results of the analysis of highways of Ukraine with hard cover by categories are given. The volume of passenger transportation by bus is considered. The analysis results of the housing equipment of rural households by water supply, sewerage and modern sanitary facilities are presented. The analysis results of the receipt lack of certain types of medical aid by rural and urban residents (deprivation) are presented.

Conclusions. *The dynamics of the expenditure share of Ukrainian households on food, non-alcoholic and alcoholic beverages, tobacco in the structure of their total expenditures confirms the poverty of the Ukrainian population. There is a low consumer culture of the population in Ukraine. The structure of consumption expenditures is explained by the considerable level of differentiation of population different segments incomes. The dynamics of rural and urban populations in Ukraine confirms the steady decline of rural residents. The main reasons for the decrease in rural population are identified. The unsatisfactory level of social component of sustainable development of agricultural production in Ukraine has been proved.*

Keywords: *agricultural production, sustainable development, social infrastructure, rural territories, food security, social component of sustainable development, social efficiency.*

JEL classification: Q10; R29

Вступ

Сталий розвиток аграрного виробництва України – це розвиток суспільного виробництва в аграрному секторі економіки на умовах соціальної, економічної та екологічної складових, який передбачає: забезпечення продовольчої безпеки нації; забезпечення дієвого контролю за використанням хімічних засобів у сільськогосподарському виробництві й дотримання граничних норм залишків хімічних речовин у сільськогосподарській продукції; соціальний розвиток сільських територій; багатоукладність сільськогосподарського виробництва; конкурентоспроможне виробництво, яке базується на використанні ресурсощадних технологій; використання техніки, технологічних прийомів і календарних строків сільськогосподарських робіт, які зменшують залежність продуктивності сільськогосподарських культур і тварин від погодних умов; забезпечення виробництва органічної продукції; страхування аграрних ризиків; бюджетну підтримку сільськогосподарських виробників в обсягах не менших, ніж у ЄС (у % до ВВП), в рамках захищених статей державного бюджету.

Розвиток сільських територій в забезпеченні сталого розвитку аграрного виробництва, майбутнє селянських домогосподарств, як і їх участь у суспільному виробництві – популярний напрямок у наукових дослідженнях не тільки українських вчених, але й закордонних. Із останніх досліджень – це праці, Rocha C., Burlandy L. та Maluf R. S., Spoor M., Hafez G., Larson D. F., Muraoka R. та Otsuka K., Gioia A., Worthen H. D., Richardson V., Thomas M. та Onokpise O. U., Cochet H. Серед українських дослідників даної тематики звертають на себе увагу праці Пасхавера Б. Й., Маліка М. Й., Шпикуляка О. Г. і Мамчура В. А., Шульги О. А., Бородіної О. М. та Прокопи І. В., Мудрака Р. П. та Нижник І. О.

Мета та завдання статті

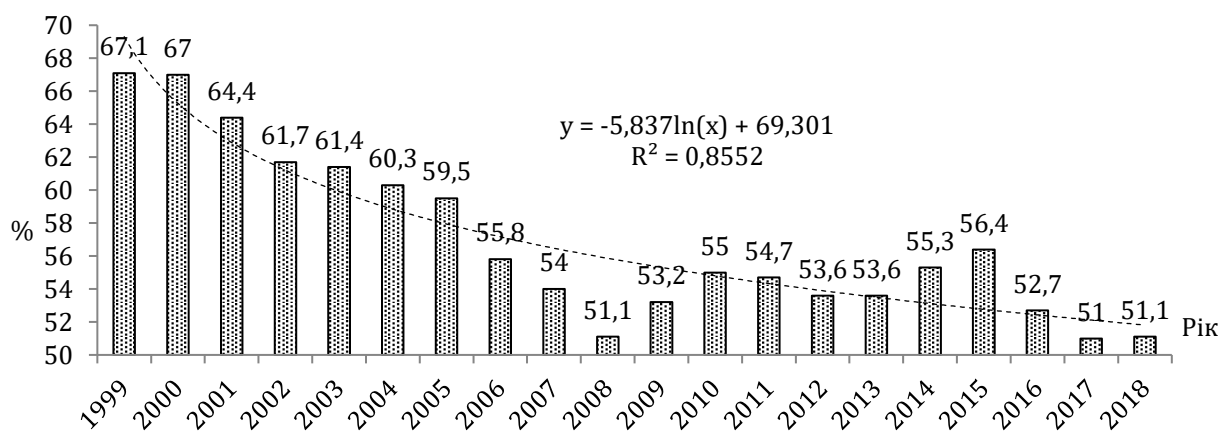
Метою дослідження є оцінка соціальної ефективності сталого розвитку аграрного виробництва в умовах відкритості національної економіки. У межах досягнення мети виокремлено такі завдання:

- ❖ дослідження особливостей функціонування селянських домогосподарств в Україні;
- ❖ оцінка причин депопуляції сільських територій і відносно високого рівня безробіття;
- ❖ оцінка складових соціального розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу дослідження

Об'єктивним індикатором рівня соціально-економічного розвитку країни є частка витрат населення на харчування в структурі їх сукупних витрат. У розвинутих країнах даний показник коливається в діапазоні 10-15 %, в країнах Східної Європи (ЄС) – 20-30 % [1]. В Україні – це один із найбільш критичних аспектів функціонування національного продовольчого ринку (рис. 1). Як бачимо, в Україні більше половини своїх сукупних витрат домогосподарства спрямовують на придбання продуктів харчування, безалкогольних напоїв, алкогольних напоїв і тютюнових виробів. Це ненормальна ситуація із кількох причин:

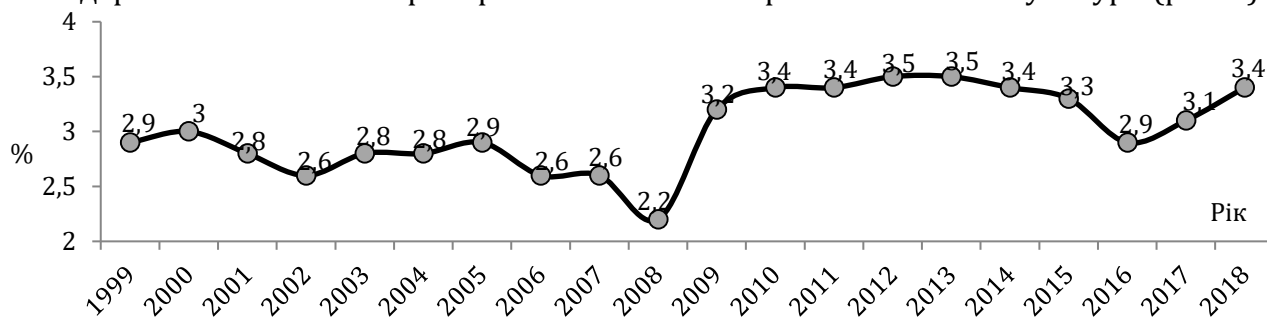
1) такий рівень витрат на продовольство є ознакою бідності українського населення. Адже за методологією ФАО, малозабезпеченими й продовольчо-небезпеченими є домогосподарства, які направляють 40 % свого доходу на придбання продовольства. Враховуючи, що малозабезпечені домогосподарства не роблять заощаджень – ці 40 % є часткою витрат на продовольство в структурі сукупних витрат домогосподарств [3, с. 10];

Рис. 1. Частка витрат домогосподарств України на продукти харчування, безалкогольні напої, алкогольні напої та тютюнові вироби в структурі їх сукупних витрат, %*

*побудовано за даними [2]

2) значний рівень витрат на алкоголь і тютюнові вироби малозабезпечених домогосподарств є ознакою їх марнотратства й низького рівня споживчої культури (рис. 2).

Рис. 2. Частка витрат домогосподарств України на алкогольні напої та тютюнові вироби в структурі їх сукупних витрат, %*

*побудовано за даними [5, 6, 7]

Якщо у відношенні алкоголю має місце певна логіка – більш забезпечені домогосподарства витрачають більше на спиртні напої, то у випадку із тютюновими виробами все відбувається навпаки – більш заможні громадяни витрачають менше своїх ресурсів на дану шкідливу звичку, ніж незаможні (табл. 1). Як справедливо відмічають Мудрак Р. П. і Лагодієнко В.В., однією із головних причин марнотратства є надмірна диференціація доходів різних верств населення. Заможні громадяни формують так

звану престижну модель споживання, яка інтенсивно пропагується засобами масової інформації. Не такі заможні громадяни потрапляють у психологічну пастку комплексу меншовартості й вихід з неї вбачають у копіюванні споживчої поведінки багатіїв.

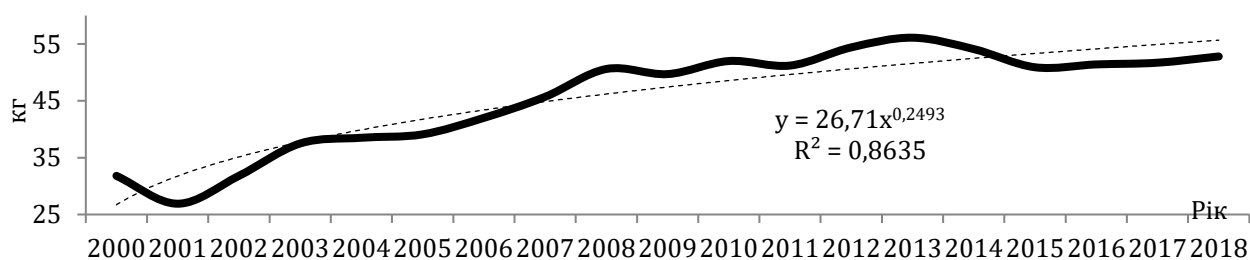
Таблиця 1. Частка витрат на алкогольні напої й тютюнові вироби в структурі сукупних витрат домогосподарств за децильними (10 %-ми) групами залежно від розміру середньодушових еквівалентних загальних доходів у 2016-2018р., %*

Продукт	Децильна група									
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
2016 рік										
Алкогольні напої	0,8	0,9	0,9	0,8	1,0	1,1	1,4	1,3	1,3	1,5
Тютюнові вироби	2,3	2,1	2,1	1,8	2,1	1,8	1,7	1,6	1,7	1,3
2017 рік										
Алкогольні напої	0,8	0,8	1,0	0,9	1,1	1,0	1,2	1,2	1,2	1,6
Тютюнові вироби	2,4	2,2	1,8	2,3	2,2	1,4	2,1	1,9	1,9	1,9
2018 рік										
Алкогольні напої	0,9	0,8	0,9	1,1	1,1	1,1	1,4	1,1	1,2	1,9
Тютюнові вироби	2,7	2,1	2,2	2,4	2,1	2,2	2,2	1,8	1,8	2,0

*побудовано за даними [5, 6, 7]

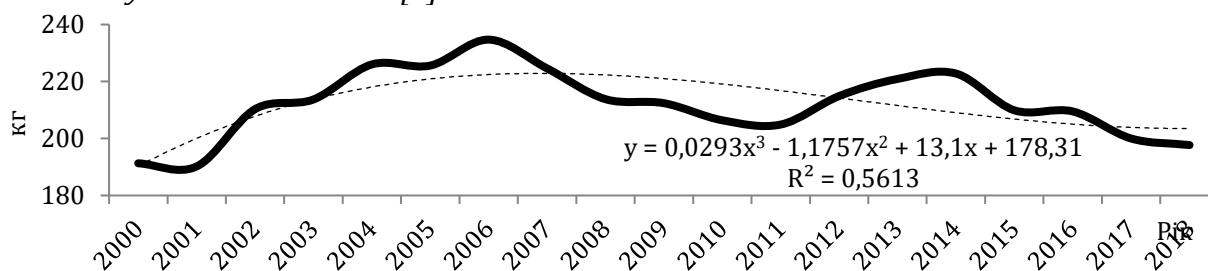
З одного боку, вирішення поведінкової проблеми слід пов'язувати із утвердженням середнього класу, або унімодального суспільства; з іншої – із розгортанням виховних і інформаційних заходів, метою яких є поступове утвердження у громадській свідомості неприйняття й засудження хизування багатством, що, до речі, є одним із культурних феноменів європейського соціального середовища [4]. При збереженні існуючої тенденції скорочення частки витрат домогосподарств України на продукти харчування, безалкогольні напої, алкогольні напої й тютюнові вироби в структурі їх сукупних витрат, цільового показника 40 % в 2025 р. досягнуто не буде. Найімовірніше фактичне значення досліджуваного показника коливатиметься біля позначки 50 %, а цільового значення даного показника на рівні 30 % (2030 р.) взагалі не вдасться досягти.

Споживання цінних продуктів харчування – м'яса й м'ясопродуктів (включаючи субпродукти і жир-сирець), молока та молочних продуктів, плодів, ягід і винограду (без переробки на вино) [8], демонструє стійку висхідну динаміку (рис. 3-5).

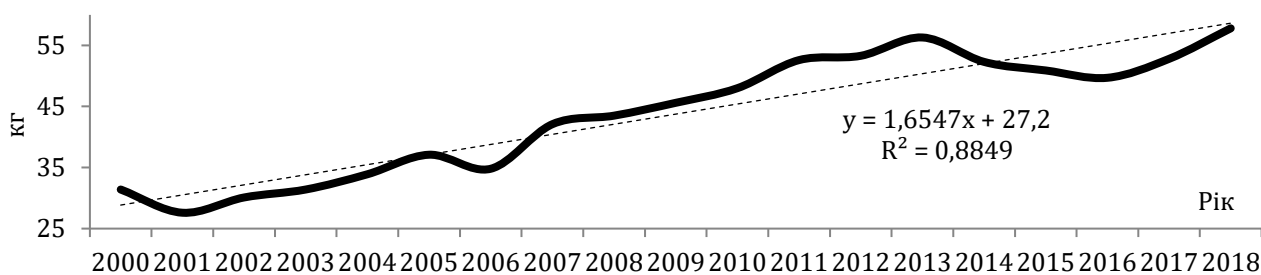
Рис. 3. Вирівнювання динамічного ряду «споживання м'яса й м'ясопродуктів (включаючи субпродукти та жир-сирець), на 1 особу за рік, кг»*

*побудовано за даними [8]

Рис. 4. Вирівнювання динамічного ряду «споживання молока й молочних продуктів, на 1 особу за рік, кілограмів»*

*побудовано за даними [8]

Рис. 5. Вирівнювання динамічного ряду «споживання плодів, ягід і винограду (без переробки на вино), на 1 особу за рік, кілограмів»*

*побудовано за даними [8]

Однак, існуючі темпи приросту споживання досліджуваних видів продовольства не достатні для забезпечення досягнення їх цільових значень у визначені періоди (табл. 2).

Пошуковий прогноз – це прогноз, який, виходячи з тенденцій розвитку й сучасного стану об’єкта прогнозування, визначає майбутній стан цього об’єкта на заданий проміжок часу при заданих початкових умовах. Такий прогноз відповідає на запитання, який найвірогідніший стан об’єкта прогнозування у визначений період майбутнього при збереженні існуючих умов і факторів впливу на об’єкт прогнозування. Натомість, нормативний прогноз – це прогноз досягнення наперед заданих завдань і цілей суспільства. На відміну від пошукового прогнозу нормативний прогноз будується у зворотному напрямі, тобто від наперед заданого стану об’єкта прогнозування до вивчення сучасних тенденцій і їхніх можливих змін, які забезпечать досягнення цього стану. Таким чином, нормативне прогнозування є попереднім етапом і необхідною передумовою науково обґрунтованого планування.

Таблиця 2. Нормативний і пошуковий прогнози споживання м’яса й м’ясопродуктів (включаючи субпродукти та жир-сирець), молока й молочних продуктів, плодів, ягід і винограду (без переробки на вино), на одну особу за рік, кілограмів*

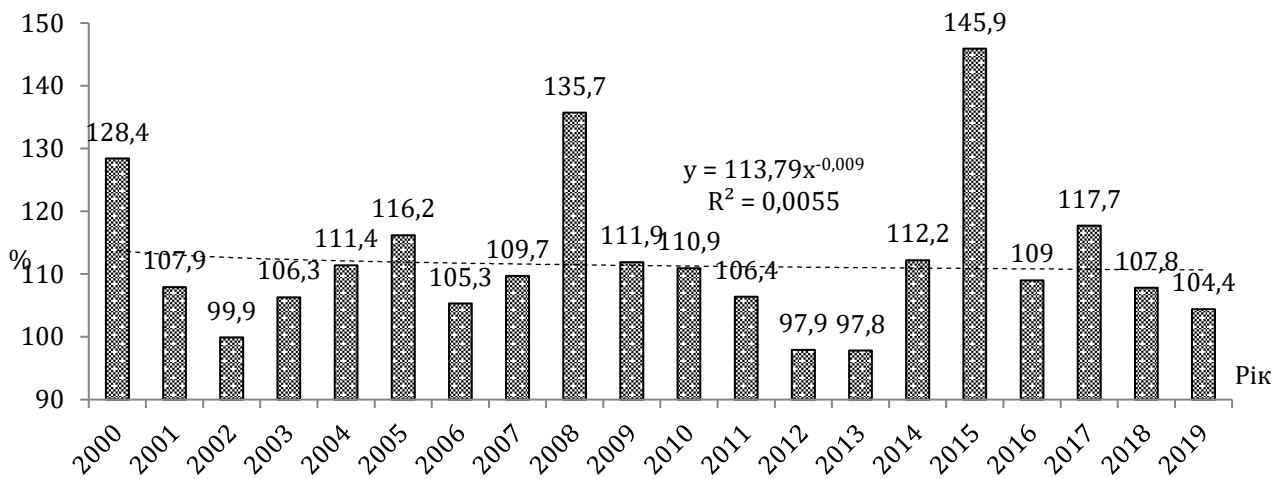
Продовольство	2020 рік		2025 рік		2030 рік	
	нормативний прогноз	пошуковий прогноз	нормативний прогноз	пошуковий прогноз	нормативний прогноз	пошуковий прогноз
М’ясо й м’ясо продукти, включаючи субпродукти та жир-сирець	61	57	71	60	80	63
Молоко й молочні продукти	270	206	320	239	380	327
Плоди, ягоди й виноград (без переробки на вино)	65	62	78	70	90	78

*розраховано за даними [8]

Як бачимо, при збереженні існуючих тенденцій (табл. 2), досягнути цільових значень споживання цінних продуктів харчування в жодному із прогнозованих періодів не вдасться. Слід також відмітити, що в документі «Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь 2017», розробники якого задають нормативні прогнозні параметри споживання цінних продуктів харчування, відсутнє обґрунтування заходів і їх бюджету, спрямованих на досягнення визначених обсягів споживання м’яса й м’ясопродуктів, молока й молочних продуктів, плодів, ягід і винограду.

Індекс споживчих цін на продукти харчування й безалкогольні напої має дуже нестабільну динаміку (рис. 6).

Тому він не піддається прогнозуванню за допомогою стандартної процедури вирівнювання динамічного ряду й пошуку рівняння апроксимуючої кривої із високим рівнем ймовірності тенденції.

Рис. 6. Індекс споживчих цін на продукти харчування й безалкогольні напої, %*
*побудовано за даними [9]

Спроба виявлення досліджуваної тенденції може ґрунтуватися на розбивці динамічного ряду даної змінної на рівні проміжки та розрахунок відповідних середніх величин для кожного з них (табл. 3). За останніх 20 років індекс споживчих цін на продукти харчування і безалкогольні напої зріс у 8,9 рази. Його середньорічне зростання становило 111,6 %.

Таблиця 3. Індекс споживчих цін на продукти харчування й безалкогольні напої, %*

Показник	Період				
	2000-2004 рр.	2005-2009 рр.	2010-2014 рр.	2015-2019 рр.	2000-2019 рр.
Середньорічний темп зростання, %	110,4	115,3	104,9	116,1	111,6
Базовий індекс, %	1,64	2,04	1,27	2,11	8,92

*розраховано за даними [9]

Динаміка зміни фактичних значень досліджуваного показника впродовж аналізованого періоду була неоднорідною. Піки зростання співпадають з двома економічними кризами – в 2008-2009 рр. і в 2014-2015 рр. Зростання цін у ці періоди сформувало 50 % базового індексу за весь досліджуваний період.

Проте, було б помилкою списувати галопуючий приріст продовольчих цін (> 10 % на рік) в Україні лише дією економічних криз. Для прикладу, ми дослідили зміну аналогічного показника в ЄС і США. При чому для порівняння в ЄС ми взяли найбільш розвинуті країни й країни колишнього соцтабору з економіками, в яких досі тривають трансформаційні процеси (табл. 4).

Для неупередженості не будемо брати кризу української економіки 2014-2015 рр., яка була спровокована російською військовою агресією. Розглянемо лише кризу 2008-2009 рр. Як бачимо, в представлених європейських економіках і США, не зважаючи на таку ж економічну кризу, в цей період спостерігалось зниження продовольчих цін.

На нашу думку причиною галопуючого зростання продовольчих цін в українській економіці є структурні проблеми: 1) недостатній рівень конкуренції; 2) галузеві диспропорції сільськогосподарського виробництва; 3) низький рівень розвитку виробничої інфраструктури аграрного виробництва – складських приміщень для тривалого зберігання сільськогосподарської продукції, гуртових ринків, забійних цехів, доріг з твердим покриттям тощо; 4) недостатній рівень пропозиції агропродовольчої продукції; 5) дефіцит державного бюджету.

Цільове значення показника «частка населення сільських територій» обґрунтовано виходячи із сучасної європейської практики сприяння розвитку сільських

територій. Так, в ЄС в цілому частка жителів сільських територій становить 23 %. При цьому в країнах колишнього соцтабору цей показник значно вищий: Болгарія – 38 %, Чехія – 33 %, Естонія – 48 %, Латвія – 38 %, Литва – 43 %, Угорщина – 47 %, Польща – 38 %, Румунія – 46 %, Словаччина – 50 % [11].

Таблиця 4. Індекс споживчих цін на продукти харчування й безалкогольні напої в окремих країнах ЄС та США, %*

Рік	Болгарія	Чехія	Німеччина	Естонія	Франція	Італія	Латвія	Литва	Угорщина	Польща	Румунія	Словаччина	Великобританія	США
2002	59,0	74,5	80,7	62,1	84,1	77,9	51,8	62,4	55,2	71,8	56,4	74,1	69,2	72,0
2003	58,4	73,0	80,6	60,9	86,0	80,4	53,2	60,1	56,0	70,9	64,7	76,5	70,0	73,6
2004	62,3	75,6	80,3	63,5	86,4	82,0	57,1	61,4	59,1	75,3	70,8	80,3	70,4	76,5
2005	64,9	75,5	80,6	65,7	86,6	82,0	62,4	63,8	60,1	76,9	75,1	79,7	71,5	78,0
2006	68,6	75,9	82,2	68,9	88,0	83,4	67,5	67,7	65,0	77,3	78,0	81,3	73,3	79,4
2007	77,9	79,2	84,6	75,4	89,3	85,9	76,6	75,3	72,8	81,0	81,0	84,5	76,6	82,8
2008	90,5	85,5	89,1	85,9	93,8	90,5	90,6	87,1	80,3	85,7	88,7	90,5	83,5	88,2
2009	89,7	82,6	87,9	82,7	93,9	92,0	90,6	88,6	83,4	89,5	91,6	87,0	88,1	88,6
2010	89,3	83,8	89,2	85,1	94,6	92,1	90,3	88,2	85,7	91,9	93,7	88,4	91,1	89,0
2011	95,0	88,2	91,8	93,1	96,5	94,4	97,9	95,4	92,0	96,6	99,4	93,7	96,0	93,3
2012	98,0	94,7	94,8	96,3	99,3	96,9	100,2	98,4	97,6	100,7	101,7	97,7	99,1	95,6
2013	100,5	98,8	98,4	100,3	100,4	99,0	101,5	100,0	100,3	102,6	105,2	101,1	102,9	96,5
2014	99,4	100,9	99,3	100,3	99,6	98,9	101,2	100,7	99,5	101,7	103,7	100,3	102,7	98,8
2015	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2016	100,1	99,2	100,9	100,2	100,6	100,2	101,1	101,3	100,3	101,0	97,6	97,3	97,6	98,6
2017	103,6	104,3	103,8	105,9	101,7	102,2	106,7	104,8	102,9	104,8	100,1	101,1	99,8	98,4
2018	105,5	105,5	106,2	109,2	103,7	103,4	107,5	106,3	107,0	107,1	104,1	105,1	101,8	98,9

побудовано за даними [10]

За період з 1990 до початку 2019 р. сільське населення України скоротилося із 16969 до 12897 тис. осіб, а його частка в структурі населення країни зменшилася з 32,7 до 30,7 %. Темп скорочення сільського населення випереджає аналогічний показник по міському населенні України. При чому фактичний рівень даного показника зростає (табл. 5).

Таблиця 5. Динаміка зміни чисельності міського й сільського населення України*

Період	Міське населення		Сільське населення	
	середньорічна кількість, тис. осіб	середньорічний темп скорочення, %	середньорічна кількість, тис. осіб	середньорічний темп скорочення, %
1991-2000 рр.	34661,7	-0,45	16530,5	-0,53
2001-2010 рр.	32044,6	-0,56	15189,6	-1,08
2011-2019 рр.	30322,9	-0,83	13588,8	-1,25

*розраховано за даними [12]

Отже, кількість сільського населення та його частка в загальній структурі населення України постійно знижується (рис. 7, 8).

Динаміка скорочення фактичних значень аналізованих показників має стійку тенденцію. Тому рівняння апроксимуючих кривих можна використати для розрахунку прогнозу на найближчі три роки:

1) чисельність наявного населення України: 2020 р. – 42037 тис. осіб, 2021 р. – 41671 тис. осіб, 2022 р. – 41305 тис. осіб;

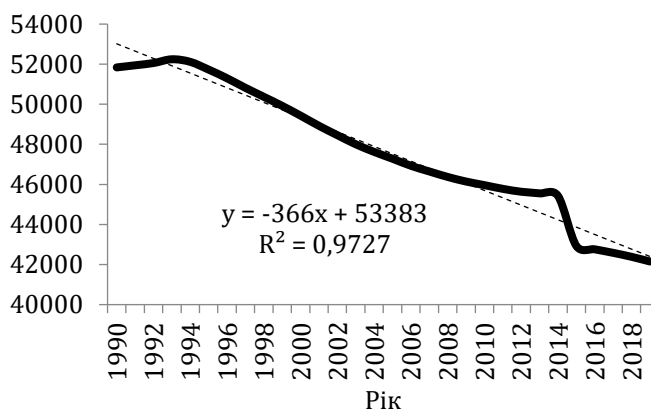
2) чисельність сільського населення України: 2020 р. – 12925 тис. осіб, 2021 р. – 12777 тис. осіб, 2022 р. – 12629 тис. осіб;

3) частка сільського населення в загальній структурі: 2020 р. – 30,7 %, 2021 р. – 30,7 %, 2022 р. – 30,6 %.

Головні причини скорочення чисельності жителів сільських територій: 1) загальносвітова тенденція урбанізації; 2) інтенсифікація сільськогосподарського

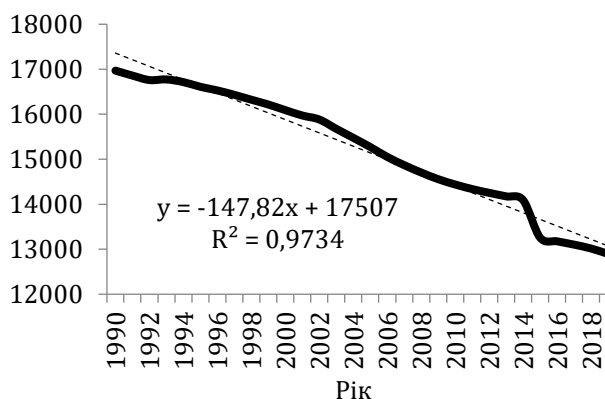

виробництва; 3) нижчий рівень розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості порівняно із містом; 4) нижчий рівень доходів найманих працівників у сільській місцевості порівняно із можливостями працевлаштування в місті [13]; 5) гірші можливості працевлаштування порівняно з жителями міст.

Рис. 7. Чисельність наявного населення України*

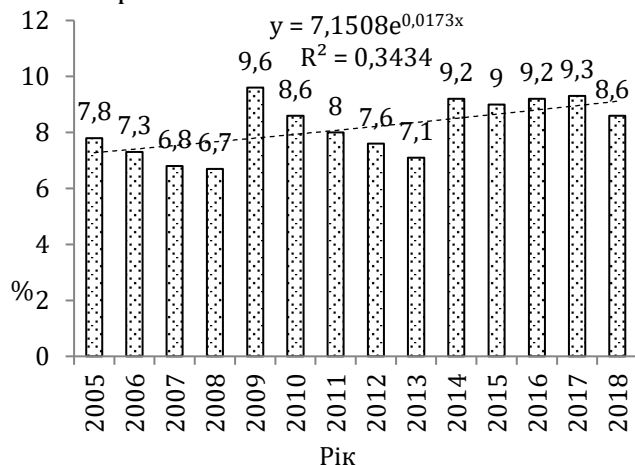
*побудовано за даними [12]

Рис. 8. Чисельність сільського населення України*

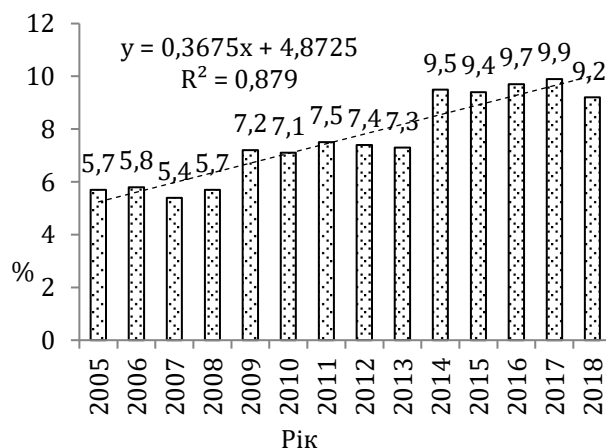
Якщо не застосувати запобіжних заходів депопуляція сільських територій продовжиться і в якийсь момент може стати незворотною.

Самі важливі мотивуючі чинники міграції – можливості працевлаштування й рівень заробітної плати – змінюються не на користь сільських територій (рис. 8, 9).

Рис. 8. Рівень безробіття в міських поселеннях, %*

*побудовано за даними [14, 15, 16, 17, 18]

Рис. 9. Рівень безробіття в сільській місцевості, %*

Як бачимо, до кінця 2012 р. рівень безробіття в міських поселеннях був вищий, ніж у сільській місцевості. Але починаючи з 2013 р. тенденція змінилася на протилежну. Характерною особливістю зміни є те, що тенденція зростання рівня безробіття серед мешканців міст є нестійкою, натомість в сільській місцевості зростання фактичного значення аналізованого показника є стійким. За умови збереження виявленої тенденції, з високою ймовірністю прогнозний рівень безробіття в сільській місцевості в контрольні майбутні періоди буде таким: 2020 р. – 10,8 %, 2025р. – 12,6 %, 2030р. – 14,4 %. Це прямо протилежний результат порівняно із цільовим показником рівня безробіття в сільській місцевості – не більше 6,5 %.

Однією із ключових причин депопуляції сільських територій і відносно високого рівня безробіття є невиправдано низький рівень заробітної плати [19]. На основі даних

ми розраховали середньорічні відносні й абсолютні показники зміни середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності (табл. 5). Сільське господарство є лідером у зміні відносних показників заробітної плати: базовий індекс в аналізованому періоді показав зростання у 64,6 рази, а середньорічний темп приросту +24,5. Поясненням цьому є найнижчий рівень заробітної плати на початку аналізованого періоду. Так, її середнє значення за 2001-2005 рр. було більш ніж вдвічі нижче, ніж в цілому по економіці країни.

Таблиця 5. Абсолютні й відносні показники динаміки середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності за періодами аналізу*

Вид економічної діяльності	Період										
	2001-2005 рр.		2006-2010 рр.		2011-2015 рр.		2016-2018 рр.		2001-2018 рр.		
	середнє значення за період	середньорічний темп приросту, %	середнє значення за період	середньорічний темп приросту, %	середнє значення за період	середньорічний темп приросту, %	середнє значення за період	середньорічний темп приросту, %	середнє значення за період	середньорічний темп приросту, %	базовий індекс, разів
Усього	509	+28,5	1671	+22,8	3329	+13,3	7051	+28,3	2705	+21,2	38,5
Сільське господарство	250	+30,2	998	+27,9	2339	+17,2	5614	+31,7	1932	+24,5	64,6
Промисловість	638	+26,2	1896	+21,7	3833	+13,2	7722	+26,2	3056	+20,0	31,9
Будівництво	588	+28,0	1549	+14,7	2795	14,9	6276	+30,2	2416	+19,6	30,2
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	446	+25,8	1404	+21,6	3258	+19,8	7614	+26,1	2688	+21,7	41,6
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	724	+25,8	2052	+20,2	3694	+11,9	7786	+28,4	3095	+19,5	29,3
Фінансова та страхова діяльність	1134	+22,6	3460	+24,8	6692	+12,9	13084	+23,4	5316	+19,4	28,9
Операції з нерухомим майном	581	+26,5	1794	+15,7	2821	+14,4	6027	+26,1	2448	+18,8	26,4

*розраховано за даними [19]

Проте навіть самий стрімкий темп зростання середньомісячної заробітної плати в сільському господарстві не дозволив вийти галузі із аутсайдерів по її абсолютному рівню. Тому жителі сільських територій мігрують в міста, де намагаються знайти більш високооплачувану роботу. Прості розрахунки показують, що при збереженні тенденцій у зростанні заробітних плат, її рівень у сільському господарстві ніколи не наздожене відповідне фактичне значення в будівництві та інших галузях працевлаштування міських жителів. Це не дозволить забезпечити досягнення стратегічної мети – рівня заробітної плати в сільській місцевості не меншого, ніж середній рівень заробітної плати в міських поселеннях.

Забезпеченість сільських жителів дорогами з твердим покриттям є одним із найважливіших елементів соціальної інфраструктури сільських територій. Адже від нього найбільшою мірою залежить можливість оперативного медичного обслуговування мешканців сіл. Якісні дороги з твердим покриттям дають можливість проживати в сільській місцевості й працювати в місті, швидко та зручно постачати товарну продукцію селянських домогосподарств на організовані міські ринки, безпечно та зручно перевозити дітей в рамках державної програми «Шкільний автобус» тощо. Передусім, мова йде про дороги місцевого значення – ті які з'єднують села одне з одним і з адміністративним центром (сільською, селищною радою, районним чи обласним центром) (табл. 6).

Таблиця 6. Автомобільні дороги України місцевого значення з твердим покриттям за категоріями, на кінець року; км*

Рік	Усі дороги	у тому числі за категоріями				
		I	II	III	IV	V
2000	150746,0	277,8	5164,3	25783,4	107276,1	12244,4
2001	150746,1	277,9	5164,4	25783,5	107277,1	12244,5
2002	150128,9	277,6	4784,7	25085,3	106174,3	13807,0
2003	148426,1	251,7	4010,0	24305,8	104671,9	15186,7
2004	148528,6	257,0	4119,0	23917,0	104969,8	15265,8
2005	148693,1	257,1	4102,2	24407,2	104740,3	15186,3
2006	144956,4	40,2	2676,7	22695,7	104517,0	15026,8
2007	145099,2	76,1	2737,5	22538,3	104672,9	15074,4
2008	144717,9	81,0	2719,5	22162,5	104610,8	15144,1
2009	144721,7	81,0	2715,2	22020,9	104724,0	15180,6
2010	144714,7	81,0	2697,1	22037,9	104707,3	15191,4
2011	144785,4	89,3	2729,6	22043,5	104756,5	15166,5
2012	144846,1	101,5	2570,1	20695,2	106546,8	14932,5
2013	114127,1	1,7	426,0	6784,4	92438,8	14476,2
2014	109573,7	1,7	419,9	6377,3	89252,1	13522,7
2015	109557,0	1,7	419,9	6377,3	89192,6	13565,5
2016	112377,2	5,1	509,2	7375,3	90847,0	13640,6
2017	114739,3	5,1	539,3	8089,5	92387,1	13718,3
2018	113983,6	5,1	504,1	8053,4	91908,1	13512,9
2018 р. до 2000 р., %	75,6	1,8	9,8	31,2	85,7	110,4

*побудовано за даними [21, 22, 23]

Як бачимо, доріг з твердим покриттям в аналізованому періоді в цілому стало майже на чверть менше, ніж у 2000 р. Найбільшого скорочення зазнали дороги перших трьох категорій. Хоча для обслуговування сільських територій найважливішими є дороги IV і V категорій. Якщо порівнювати динаміку зміни доріг останньої категорії у звітному періоді 2018 р., то їх довжина також скоротилася на 11,5 %. За показниками статистики не видно справжніх якісних характеристик українських доріг місцевого значення. За даними Міністерства інфраструктури України у зв'язку з обмеженим фінансуванням біля 90 % автомобільних доріг загального користування не ремонтували понад 30 років. Відтак вони не відповідають сучасним вимогам як за міцністю (39,2 %), так і за рівністю (51,1 %) [20]. У випадку із дорогами місцевого значення ситуація ще гірша. Погіршення кількісних і якісних параметрів доріг місцевого значення спричинило зменшення рівня транспортного обслуговування жителів сільських територій у частині автобусних перевезень пасажирів (табл. 7).

Таблиця 7. Перевезення пасажирів автобусним транспортом*

Показник	Рік									
	2000	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Частка автобусного транспорту в структурі перевезень пасажирів усіма видами транспорту, %	33	47	55	51	49	43	42	43	42	
Перевезення пасажирів автобусами в приміському сполученні, млн осіб	718	727	655	621	539	460	407	392	349	

*побудовано за даними [23]

Забезпечення належних санітарно-гігієнічних умов в оселях жителів сільських територій є безальтернативною умовою їх мотивації пов'язувати свою економічну діяльність з цією місцевістю. Як показує аналіз (табл. 8), темпи обладнання житла домогосподарств у сільській місцевості водопроводом, каналізацією й сучасним санітарно-гігієнічним вузлом є високими – +9,5 %, +10 % та +11,1 % у середньому за рік

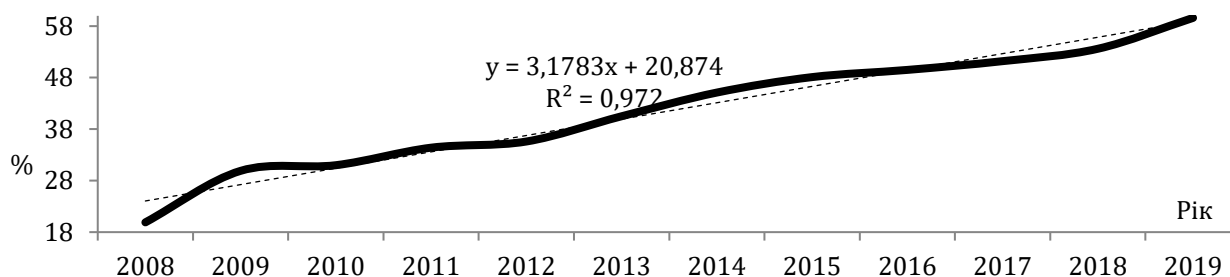
відповідно. Однак, навіть і такі темпи розбудови даного виду соціальної інфраструктури не можна вважати задовільними. Характер процесів, які розгортаються в українському аграрному виробництві, не дозволяють стверджувати однозначно про очевидні переваги зростаючої відкритості національної економіки. Вхідження України в ТОП-10 світових лідерів аграрного експорту є сумнівним досягненням на тлі хижацького висискування ресурсів, в першу чергу земельних, порушення галузевих пропорцій сільськогосподарського виробництва, переважаючої сировинної орієнтації українського аграрного експорту, зростання імпорту тваринницької продукції, депопуляції сільських територій, наводнення внутрішнього продовольчого ринку відверто низькопробною й часто фальсифікованою продукцією вітчизняних і іноземних виробників.

Таблиця 8. Абсолютні та відносні показники обладнання житла сільських домогосподарств водопроводом, каналізацією й сучасним санітарно-гігієнічним вузлом*

Рік	Водопроводом		Каналізацією		Ванною або душем	
	тис. домогосподарств	у % до загальної кількості сільських домогосподарств	тис. домогосподарств	у % до загальної кількості сільських домогосподарств	тис. домогосподарств	у % до загальної кількості сільських домогосподарств
2008	1061,5	19,9	997,5	18,7	821,5	15,4
2009	1574,7	29,9	1485,2	28,2	1274,5	24,2
2010	1631,6	31	1568,5	29,8	1310,6	24,9
2011	1805,3	34,4	1700,4	32,4	1453,7	27,7
2012	1856,9	35,6	1794,3	34,4	1554,4	29,8
2013	2103,4	40,5	1978,8	38,1	1745,1	33,6
2014	2333,0	45,1	2291,6	44,3	2012,3	38,9
2015	2380,3	48,1	2355,6	47,6	2118,0	42,8
2016	2437,4	49,5	2388,1	48,5	2132,1	43,3
2017	2508,9	51,2	2474,6	50,5	2224,6	45,4
2018	2612,2	53,6	2563,5	52,6	2295,5	47,1
2019	2887,1	59,6	2848,4	58,8	2615,9	54
Середньорічний темп зростання, %	109,5	x	110,0	x	111,1	x

*розраховано за даними [24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34]

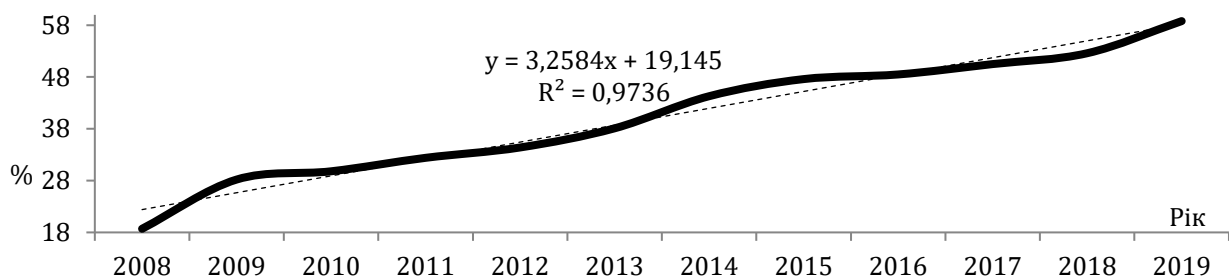
Вирівнювання відповідних динамічних рядів дає змогу з високою ймовірністю спрогнозувати роки, коли 100 % осель сільських домогосподарств будуть обладнані водопроводом, каналізацією й сучасним санітарно-гігієнічним вузлом. І це – достатньо віддалена перспектива (рис. 10-11).

Рис. 10. Частка сільських домогосподарств, житло яких обладнано водопроводом, у % до загальної кількості сільських домогосподарств*

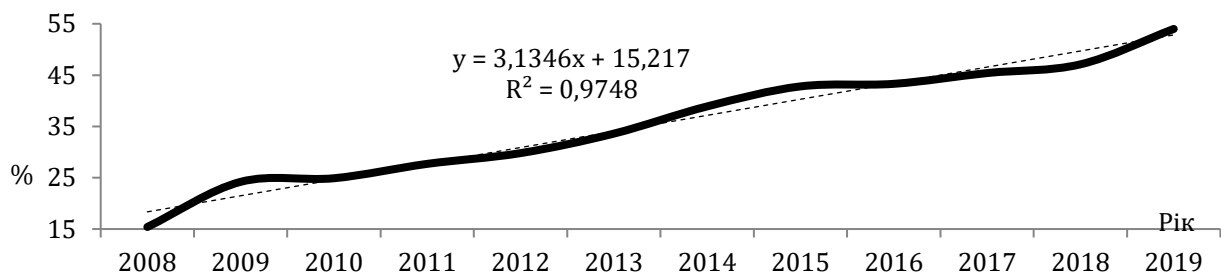
*побудовано за даними [24-34]

Розрахунки показують, що за умови збереження існуючої тенденції, 100 % осель сільських домогосподарств будуть обладнані водопроводом, каналізацією та сучасним санітарно-гігієнічним вузлом в 2032 та 2034 роках.

Рис. 11. Частка сільських домогосподарств, житло яких обладнано каналізацією, у % до загальної кількості сільських домогосподарств*

*побудовано за даними [24-34]

Рис. 12. Частка сільських домогосподарств, житло яких обладнано ванною або душем, у % до загальної кількості сільських домогосподарств*

*побудовано за даними [24-34]

При існуючих темпах депопуляції сільських територій, кількість відповідних жителів скоротиться з 12896,5 тис. осіб в 2019 р. до 11150,7 тис. осіб в 2032 р. і 10855,1 тис. осіб в 2034 р. Для того, щоб хоча б зупинити цю тенденцію, в числі інших заходів, необхідно проводити активну державну політику відбудови й розвитку відповідної соціальної інфраструктури села. Оскільки процеси описані в табл. 8 та рис. 10-11 відбуваються за пасивної участі держави, виключно з ініціативи та коштом самих селян.

В переліку видів медичної допомоги, за якими оцінюється їх рівень доступності для окремих верств населення присутні: придбання ліків; придбання медичного обладнання; відвідування лікаря; відвідування стоматолога; виконання протезування; проведення медичного обстеження; отримання лікарських процедур; отримання лікування в стаціонарі.

Проведемо аналіз фактичних показників медичного обслуговування сільського населення за такими видами послуг [35, 36, 37, 38, 39, 40] – придбання ліків, відвідування лікаря, проведення медичного обстеження, отримання лікарських процедур як найбільш наближених до оперативної медичної допомоги (табл. 9).

Таблиця 9. Кількість домогосподарств, в яких хто-небудь з членів протягом останніх 12 місяців потребував медичної допомоги чи придбання ліків, але не зміг отримати, у % до загальної кількості домогосподарств відповідної місцевості

Види медичної допомоги та місце проживання		Рік										
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Придбання ліків	у міських поселеннях	10,3	17,2	11,7	19,7	14,2	18,5	17,3	24,9	19,2	25,4	16,5
	у сільській місцевості	10,0	15,2	9,8	17,4	12,3	16,6	16,3	24,5	18,8	26,2	17,8
Відвідування лікаря	у міських поселеннях	5,0	8,3	6,9	9,4	7,7	11,4	7,4	14,2	11,5	10,8	6,5
	у сільській місцевості	7,3	8,9	6,4	10,2	8,7	11,5	11,0	16,3	12,8	12,6	9,2
Проведення медичного обстеження	у міських поселеннях	4,5	8,4	5,6	10,2	7,3	11,2	8,0	14,7	11,6	14,3	10,7
	у сільській місцевості	5,5	8,2	5,8	9,3	6,8	11,0	9,3	15,4	12,5	16,8	12,4
Отримання лікувальних процедур	у міських поселеннях	2,3	4,1	3,3	5,9	4,4	5,8	4,6	6,8	5,7	7,6	6,7
	у сільській місцевості	2,5	3,6	3,0	5,1	3,3	5,9	5,0	7,3	6,4	8,2	6,1

*розраховано за даними [35-40]

Як бачимо, рівень позбавленості за аналізованими показниками в сільській місцевості – вищий, ніж в міських поселеннях. Особливо суттєвий розрив у послугі «відвідування лікаря». В даному контексті важливим елементом дослідження є встановлення депривацій, пов'язаних з позбавленням через незабезпеченість сільського населеного пункту своєчасними послугами швидкої медичної допомоги, відсутністю поблизу житла медичної установи й відсутністю регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом з розвинутою інфраструктурою (табл. 10).

Таблиця 10. Оцінка особами, які проживають в домогосподарствах, ознак бідності та позбавлень (депривацій) у сучасному українському суспільстві

Показник	Потерпали від позбавлення особи, що проживають		у міських домогосподарствах		у сільських домогосподарствах	
	2015 р.	2017 р.	2015 р.	2017 р.	2015 р.	2017 р.
Відсутність поблизу житла медичної установи (фельдшерсько-акушерського пункту, лікарської амбулаторії, поліклініки тощо), аптеки	5,7	6,2	24,5	27,2		
Незабезпеченість населеного пункту своєчасними послугами екстреної (швидкої) медичної допомоги	2,6	3,1	39,4	38,2		
Відсутність регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом із більш розвинутою інфраструктурою (мережею магазинів, закладів культури, освіти тощо)	2,5	2,1	22,0	23,0		

*розраховано за даними [35-40]

Серед сільських мешканців більш поширені, ніж серед міських, позбавлення, пов'язані з розвитком інфраструктури. Половина сільських мешканців потерпали від відсутності закладів, які надають побутові послуги (серед міських – 5 %), 38 % – від незабезпеченості населеного пункту послугами екстреної (швидкої) медичної допомоги (3 %), 27 % – від відсутності поблизу житла медичної установи (6 %), 23 % – від відсутності регулярного щоденного транспортного сполучення з іншим населеним пунктом із більш розвинутою інфраструктурою (2,1 %) [41]. Отже, одним із демотивуючих чинників проживання в сільській місцевості є гірший доступ її жителів до медичних послуг порівняно із міськими поселеннями. В результаті, галузь аграрного виробництва програє конкурентну боротьбу на ринку праці тим галузям, які локалізовані в межах міських поселень.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Сталий розвиток аграрного виробництва України – це розвиток суспільного виробництва в аграрному секторі економіки на умовах соціальної, економічної та екологічної складових. На відміну від існуючих визначень сталого розвитку аграрного виробництва у запропонованому нами варіанті новими підходами є:

- логічна черговість етапів поступового виконання умов сталого розвитку:

соціальна сталість → економічна сталість → екологічна сталість. Такий підхід ґрунтується на логічному поясненні відсутності умов одночасного забезпечення виконання всіх складових сталого розвитку в умовах трансформаційних перетворень економіки;

- введення у визначення характеристик, які деталізують умови досягнення сталого розвитку: продовольча безпека, екологічний контроль, сільські території, багатоукладність, ресурсощадні технології, органічне виробництво, страхування ризиків, бюджетна підтримка.

На основі проведеної оцінки рівня соціальної складової сталого розвитку аграрного виробництва за окремими елементами можна зробити ряд висновків. Через високу потому вагу витрат домогосподарств України на продукти харчування,

---

безалкогольні напої, алкогольні напої й тютюнові вироби в структурі сукупних витрат можна стверджувати про наявність ознак бідності українського населення. Незважаючи на зростання споживання м'яса і м'ясопродуктів, плодів, ягід і винограду (без переробки на вино) населення України значно відстає від бажаних нормативів. Несприятливою залишається ситуація зі споживання молока й молочних продуктів – українці споживають цих продуктів значно менше норми, крім того, на відміну від попередніх зазначених груп продуктів, за цими відсутня тенденція до зростання споживання. Найнегативнішим результатом є неспроможність досягнення нормативних (бажаних) значень споживання відповідно поточним тенденціям. Однією із причин такої ситуації є постійне зростання цін на зазначені продукти: за останні 20 років індекс споживчих цін на продукти харчування і безалкогольні напої зріс у 8,9 рази. Ситуація, яка склалася, є результатом не скільки загальносвітових криз, скільки особливістю соціально-економічної системи економіки України, що опосередковано підтверджується скороченням цін в кризові роки в розвинутих країнах Європи та США.

Демографічний елемент соціальної складової сталого розвитку аграрного виробництва також знаходиться в незадовільному стані через скорочення чисельності сільського населення, основною причиною якого залишається низька заробітна плата у порівнянні з іншими галузями економіки та нерозвинута соціальна інфраструктура, представлена станом транспортної системи, автомобільних доріг, доступом до медичних послуг і лікарських засобів. В цілому, без реалізації комплексної системи державної підтримки соціальної сфери на селі аграрне виробництво в майбутньому може стикнутися зі значними проблемами в забезпеченні кваліфікованими та вмотивованими кадрами.

Список літератури

1. Мудрак Р. П., Цимбалюк Ю. А., Фицик Л. А., Пуах Ч.-Х. Економічна доступність продуктів харчування як ключова умова продовольчої безпеки домогосподарств. *Економічний часопис-XXI*. 2017. № 168 (11-12). С. 53-56.
2. Структура сукупних витрат. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/str_vut2010_u.htm
3. Weingärtner L. (2004). The Concept of Food and Nutrition Security. Background paper №1. *German Association for Technical Cooperation (GTC)*. GmbH. URL: <http://www.oda-alc.org/documentos/1341934899.pdf>
4. Мудрак Р.П., Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В. Вплив сукупних витрат на обсяги національного виробництва. *Економічний часопис-XXI*. 2018. №172(7-8). С. 44-50.
5. Статистичний збірник «Витрати і ресурси домогосподарств України в 2016 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)». К.: Державна служба статистики України, 2017. 380 с.
6. Статистичний збірник «Витрати і ресурси домогосподарств України в 2017 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)». К.: Державна служба статистики України, 2018. 380 с.
7. Статистичний збірник «Витрати і ресурси домогосподарств України в 2018 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)». К.: Державна служба статистики України, 2019. 379 с.
8. Споживання продуктів харчування в домогосподарствах (1999-2018). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/spojiv2010_u.htm
9. Індеси споживчих цін на товари та послуги (до попереднього місяця). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/ct/is_c/is_c_u/isc2019m_u.html
10. HICP (2015 = 100) – annual data (average index and rate of change): Food and non-alcoholic beverages. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=prc_hicp_aind&lang=en

11. Around 40 % of the EU27 population live in urban regions... and almost a quarter in rural regions. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/5150318/1-30032012-BP-EN.PDF/6917ff34-14c1-4582-8290-f1d8ff2fee55?version=1.0>
12. Населення (1990-2019). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html
13. Mudrak R., Nyzhnyk I., Lagodiienko V., Lagodiienko N. (2019). Impact of seasonal production on the dynamics of prices for meat and dairy products in Ukraine. *TEM Journal*. Vol.8, No .4, pp. 1159–1168.
14. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2008». К.: Державний комітет статистики України, 2009. 228 с.
15. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2009». К.: Державний комітет статистики України, 2010. 205 с.
16. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2011». К.: Державна служба статистики України, 2012. 203 с.
17. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2013». К.: Державна служба статистики України, 2014. 197 с.
18. Статистичний збірник «Економічна активність населення України 2018». К.: Державна служба статистики України, 2019. 205 с.
19. Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszp_u2005.html
20. Технічний стан автомобільних доріг загального використання. URL: <https://mtu.gov.ua/content/tehnichnyy-stan-avtomobilnih-dorig-avtomobilnih-dorig-zagalnogo-vikoristannya.html>
21. Статистичний збірник «Транспорт і зв'язок України 2012». К.: Державна служба статистики України, 2013. 269 с.
22. Статистичний збірник «Транспорт і зв'язок України 2017». К.: Державна служба статистики України, 2018. 168 с.
23. Статистичний збірник «Транспорт і зв'язок України 2018». К.: Державна служба статистики України, 2019. 154 с.
24. Статистичний збірник «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2009 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)». К.: Державний комітет статистики України, 2009. 77 с.
25. Статистичний збірник «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2010 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)». К.: Державний комітет статистики України, 2010. 77 с.
26. Статистичний збірник «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)». К.: Державний комітет статистики України, 2011. 79 с.
27. Статистичний збірник «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2012 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)». К.: Державна служба статистики України, 2012. 81 с.
28. Статистичний збірник «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2013 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)». К.: Державна служба статистики України, 2013. 83 с.
29. Статистичний збірник «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2014 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)». К.: Державна служба статистики України, 2014. 87 с.
30. Статистичний збірник «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2015 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)». К.: Державна служба статистики України, 2015. 87 с.

31. Статистичний збірник «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2016 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)». К.: Державна служба статистики України, 2016. 87 с.
32. Статистичний збірник «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2017 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)». К.: Державна служба статистики України, 2017. 86 с.
33. Статистичний збірник «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2018 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)». К.: Державна служба статистики України, 2018. 86 с.
34. Статистичний збірник «Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2019 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України)». К.: Державна служба статистики України, 2019. 88 с.
35. Стат. збірник «Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2009 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2009 року)». К.: Держа.ком.стат. України, 2010. 142 с.
36. Стат. збірник «Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2011 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2011 року)». К.: Держа.ком.стат. України, 2012. 142 с.
37. Стат. збірник «Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2013 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2013 року)». К.: Держа.ком.стат. України, 2014. 149 с.
38. Стат. збірник «Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2015 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2015 року)». К.: Держа.ком.стат. України, 2016. 149 с.
39. Стат. збірник «Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2017 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2017 року)». К.: Держа.ком.стат. України, 2018. 148 с.
40. Стат. збірник «Самооцінка населенням стану здоров'я та рівня доступності окремих видів медичної допомоги у 2018 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2018 року)». К.: Держа.ком.стат. України, 2019. 148 с.
41. Стат. збірник «Самооцінка домогосподарствами доступності окремих товарів та послуг у 2017 році (за даними вибіркового опитування домогосподарств у жовтні 2017 року)». К.: Державна служба статистики України, 2018. 116 с.

References

1. Mudrak, R. P., Tsybaliuk, Yu. A., Fytsyk, L. A., Puakh, Ch.-Kh. (2017). «Food affordability as a key condition for household food security». *Economic Annals-XXI*. № 168 (11-12), pp. 53-56.
2. Структура сукупных затрат. [The structure of total costs]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/str_vut2010_u.htm
3. Weingärtner L. (2004). The Concept of Food and Nutrition Security. Background paper №1. *German Association for Technical Cooperation* (GTC). GmbH. Available at: <http://www.oda-alc.org/documentos/1341934899.pdf>
4. Mudrak, R.P., Lahodiienko, V.V., Lahodiienko, N.V. (2018). «Impact of aggregate costs on national production». *Economic Annals-XXI*. №172(7-8), pp. 44-50.
5. Statystychnyj zbirnyk «Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy v 2016 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)». [Statistical collection “Expenditure and resources of households in Ukraine in 2016 (according to the sample survey of living conditions of households in Ukraine)”]. (2017). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.

6. Stat. zbirnyk «Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy v 2017 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)». [Statistical collection "Expenditure and resources of households in Ukraine in 2017 (according to the sample survey of living conditions of households in Ukraine)"]. (2018). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
7. Stat. zbirnyk «Vytraty i resursy domohospodarstv Ukrainy v 2018 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)». [Statistical collection "Expenditure and resources of households in Ukraine in 2018 (according to the sample survey of living conditions of households in Ukraine)"]. (2019). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
8. Spozhyvannia produktiv kharchuvannia v domohospodarstvakh (1999-2018). [Household food consumption (1999-2018)]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/spojiv2010_u.htm
9. Indeksy spozhyvchychk tsin na tovary ta posluhy (do poperedn'oho misiatsia). [Consumer price indices for goods and services (to previous month)]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/ct/is_c/is_c_u/isc2019m_u.html
10. HICP (2015 = 100) – annual data (average index and rate of change): Food and non-alcoholic beverages. Available at: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=prc_hicp_aind&lang=en
11. Around 40 % of the EU27 population live in urban regions... and almost a quarter in rural regions. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/5150318/1-30032012-BP-EN.PDF/6917ff34-14c1-4582-8290-f1d8ff2fee55?version=1.0>
12. Naseleattia (1990-2019). Population (1990-2019). Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html
13. Mudrak R., Nyzhnyk I., Lagodiienko V., Lagodiienko N. (2019). Impact of seasonal production on the dynamics of prices for meat and dairy products in Ukraine. *TEM Journal*. Vol. 8, No. 4, pp. 1159–1168.
14. Statystychnyj zbirnyk «Ekonomichna aktyvnist' naseleattia Ukrainy 2008». [Statistical collection «Economic activity of the population of Ukraine 2008»]. (2009). Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
15. Statystychnyj zbirnyk «Ekonomichna aktyvnist' naseleattia Ukrainy 2009». [Statistical collection «Economic activity of the population of Ukraine 2009»]. (2010). Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
16. Statystychnyj zbirnyk «Ekonomichna aktyvnist' naseleattia Ukrainy 2011». [Statistical collection «Economic activity of the population of Ukraine 2011»]. (2013). Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
17. Statystychnyj zbirnyk «Ekonomichna aktyvnist' naseleattia Ukrainy 2013». [Statistical collection «Economic activity of the population of Ukraine 2013»]. (2014). Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
18. Statystychnyj zbirnyk «Ekonomichna aktyvnist' naseleattia Ukrainy 2018». [Statistical collection «Economic activity of the population of Ukraine 2018»]. (2019). Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
19. Dynamika seredn'omisiachnoi zarobitnoi platy za vydamy ekonomichnoi diial'nosti. [Dynamics of average monthly wages by types of economic activity]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszp_u2005.html
20. Tekhnichnyj stan avtomobil'nykh dorih zahal'noho vykorystannia. [Technical condition of public roads]. Available at: <https://mtu.gov.ua/content/tehnichniy-stan-avtomobilnih-dorig-avtomobilnih-dorig-zagal'nogo-vikoristannya.html>
21. Stat. zbirnyk «Transport i zv'iazok Ukrainy 2012». [Statistical collection "Transport and Communication of Ukraine 2012"]. (2013). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.

-
22. Stat. zbirnyk «Transport i zv'iazok Ukrainy 2017». [Statistical collection "Transport and Communication of Ukraine 2017"]. (2018). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  23. Stat. zbirnyk «Transport i zv'iazok Ukrainy 2018». [Statistical collection "Transport and Communication of Ukraine 2018"]. (2019). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  24. Stat. zbirnyk «Sotsial'no-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2009 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)». (2009). [Statistical collection "Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2009 (according to a sample survey of living conditions of Ukrainian households)"]. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  25. Stat. zbirnyk «Sotsial'no-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2010 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)». (2010). [Statistical collection "Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2010 (according to a sample survey of living conditions of Ukrainian households)"]. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  26. Stat. zbirnyk «Sotsial'no-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2011 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)». (2011). [Statistical collection "Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2011 (according to a sample survey of living conditions of Ukrainian households)"]. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  27. Stat. zbirnyk «Sotsial'no-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2012 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)». (2012). [Statistical collection "Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2012 (according to a sample survey of living conditions of Ukrainian households)"]. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  28. Stat. zbirnyk «Sotsial'no-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2013 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)». (2013). [Statistical collection "Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2013 (according to a sample survey of living conditions of Ukrainian households)"]. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  29. Stat. zbirnyk «Sotsial'no-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2014 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)». (2014). [Statistical collection "Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2014 (according to a sample survey of living conditions of Ukrainian households)"]. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  30. Stat. zbirnyk «Sotsial'no-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2015 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)». (2015). [Statistical collection "Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2015 (according to a sample survey of living conditions of Ukrainian households)"]. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  31. Stat. zbirnyk «Sotsial'no-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2016 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)». (2016). [Statistical collection "Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2016 (according to a sample survey of living conditions of Ukrainian households)"]. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  32. Stat. zbirnyk «Sotsial'no-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2017 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)». (2017). [Statistical collection "Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2017 (according to a sample survey of living conditions of Ukrainian households)"]. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.

-
33. Stat. zbirnyk «Sotsial'no-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2018 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)». (2018). [Statistical collection “Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2018 (according to a sample survey of living conditions of Ukrainian households)”]. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  34. Stat. zbirnyk «Sotsial'no-demohrafichni kharakterystyky domohospodarstv Ukrainy u 2019 rotsi (za danymy vybirkovoho obstezhennia umov zhyttia domohospodarstv Ukrainy)». (2019). [Statistical collection “Socio-demographic characteristics of Ukrainian households in 2019 (according to a sample survey of living conditions of Ukrainian households)”]. Derzhavnyj komitet statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  35. Stat. zbirnyk «Samootsinka naseleнням stanu zdorov'ia ta rivnia dostupnosti okremykh vydiv medychnoi dopomohy u 2009 rotsi (za danymy vybirkovoho opytuvannia domohospodarstv u zhovtni 2009 roku)». [Statistical collection “Population self-assessment of the state of health and the level of availability of certain types of medical care in 2009 (according to the sample of households in October 2009)”]. (2010). Derzha.kom.stat. Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  36. Stat. zbirnyk «Samootsinka naseleнням stanu zdorov'ia ta rivnia dostupnosti okremykh vydiv medychnoi dopomohy u 2011 rotsi (za danymy vybirkovoho opytuvannia domohospodarstv u zhovtni 2011 roku)». [Statistical collection “Population self-assessment of the state of health and the level of availability of certain types of medical care in 2011 (according to the sample of households in October 2011)”]. (2012). Derzha.kom.stat. Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  37. Stat. zbirnyk «Samootsinka naseleнням stanu zdorov'ia ta rivnia dostupnosti okremykh vydiv medychnoi dopomohy u 2013 rotsi (za danymy vybirkovoho opytuvannia domohospodarstv u zhovtni 2013 roku)». [Statistical collection “Population self-assessment of the state of health and the level of availability of certain types of medical care in 2013 (according to the sample of households in October 2013)”]. (2014). Derzha.kom.stat. Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  38. Stat. zbirnyk «Samootsinka naseleнням stanu zdorov'ia ta rivnia dostupnosti okremykh vydiv medychnoi dopomohy u 2015 rotsi (za danymy vybirkovoho opytuvannia domohospodarstv u zhovtni 2015 roku)». [Statistical collection “Population self-assessment of the state of health and the level of availability of certain types of medical care in 2015 (according to the sample of households in October 2015)”]. (2016). Derzha.kom.stat. Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  39. Statys. zbirnyk «Samootsinka naseleнням stanu zdorov'ia ta rivnia dostupnosti okremykh vydiv medychnoi dopomohy u 2017 rotsi (za danymy vybirkovoho opytuvannia domohospodarstv u zhovtni 2017 roku)». [Statistical collection “Population self-assessment of the state of health and the level of availability of certain types of medical care in 2017 (according to the sample of households in October 2017)”]. (2018). Derzha.kom.stat. Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  40. Stat. zbirnyk «Samootsinka naseleнням stanu zdorov'ia ta rivnia dostupnosti okremykh vydiv medychnoi dopomohy u 2018 rotsi (za danymy vybirkovoho opytuvannia domohospodarstv u zhovtni 2018 roku)». [Statistical collection “Population self-assessment of the state of health and the level of availability of certain types of medical care in 2018 (according to the sample of households in October 2018)”]. (2019). Derzha.kom.stat. Ukrainy. Kyiv. Ukraine.
  41. Stat. zbirnyk «Samootsinka domohospodarstvamy dostupnosti okremykh tovariv ta posluh u 2017 rotsi (za danymy vybirkovoho opytuvannia domohospodarstv u zhovtni 2017 roku)». [Statistical collection “Household self-assessment of the availability of individual goods and services in 2017 (according to the sample of households in October 2017)”]. (2018). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv. Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2019 р.